

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVILAP
Szerkesztő: Ábrus Jolán, Barabás András, Cseglédi András, Margócsy István, Frenesnény Balázs,
Munkatársak: Kovács János, Márton László, Szilágyi Ákos

Szilágyi Ákos • Lengyel László

Lukács Flóra • Márton László

Demus Gábor • Cseglédi András

GYÓNTATÓTÉR

2021. 3. szám

Ára: 700 Ft

Lengyel László

A szabadság szárnycsapása

Szilágyi Ákos átküldi a „Filmvilág-ügyemet” 1985 tavaszáról, benne Vera igazoló jelentését, Kóhalmi filmfőigazgató elítélő határozatát, V. Bálint Éva feljelentő cikkét a Magyar Hírlapból¹ s végül az én leveletem Verához a Balázs Béla díj

---

¹ „A *Filmvilág* egyik szerzője *A magyar nép nevében* című dokumentumfilm elemzése kapcsán (rendező Róna Péter) úgy véli, hogy a közvélemény azért nem foglalkozik a nyilas perekkel és a háborús bűnösök pereivel, mert ezeket időben igen gyorsan új perek követték. »...Lehet, hogy azért nem kérdez rá senki a háborús főbűnösök perére, mert még nem tisztázta magát a nemzet, amikor már újabb bűnök készültek«. Lengyel cikkében elidőz a börtönben ülő Szálasi alakjánál, és írásában Vas Zoltán naplójából idéz: „Mintha más nyelven beszélt volna magyarul, mint ahogy én”. Lengyel felteszi a kérdést: vajon Szálasi egy fordított látogatás esetén értette volna Vas Zoltán nyelvét, a másik magyart? Úgy érzem, itt néhány mondat erejéig ki kell lépnem a folyóiratismertetés megszokott menetéből, amelynek nem az értékelés a fő szerepe. Azt gondolom ugyanis, hogy Lengyel cikkében olyan csúsztatások és azonosítások vannak, amelyek – törekedjünk bár a legérzékenyebb történelemképre és a legempátikusabb kritikára – mégsem engedhetők meg. Nem hiszem, hogy Szálasi és Vas Zoltán figuráját bármikor is párhuzamba lehetne állítani. És azt sem hiszem, hogy az 50-es években bárkinek is attól lettek volna álmatlan éjszakái, hogy a különböző pártokból kikerülő népbírák naponta hivatalosak voltak a nagyhatalmak követségeire. A koncepciók perkeit ily módon egybecsúsztatni a háborús bűnösök pereivel, alighanem történetetlen. Az is kétségtelen, hogy álmokat vagy álmok hiányát egy vitában pro vagy kontra nehéz érveként felhasználni. Sokkal könnyebb helyzetben van az utókor is és az értékelő, ha írásos dokumentumok fölött

---

töprenghet.” (V. Bálint Éva: *Folyóiratszemle. Történelem – új források és megközelítések. Magyar Hírlap*, 1985. április 11. 8.) Herczog Noémi *Egy szabadulóművész: a színikritikus Létay Vera* című tanulmányában a cikk szándéktalanul, mondhatni kontextuálisan „feljelentő” árnyalatáról ír: „V. Bálint Éva fogalmazta meg a *Filmvilág* szerkesztőségi felelősségét is firtató, élehangú ellenvéleményét Lengyel László írásáról, amikor tudnivaló volt már, hogy zajlik a *Filmvilág* főszerkesztőjének hivatalos felelősségre vonása, ami a cikkíró érvelésének – szerzői akaratától függetlenül – feljelentő árnyalatot adott.” (In www.letayvera.hu) Lengyel László írása a 2000 2021. 3. számában a fenti lábjegyzettel jelent meg, félreérthetlenné téve, hogy V. Bálint Éva írása – idézem – „szándéktalanul, mondhatni kontextuálisan” kapott „feljelentő» árnyalatot”. V. Bálint Éva Lengyel László írásának 2000-beli publikálása után megkeresett és kikérve magának, hogy „feljelentőként” rossz hírbe hozták, a következő közlemény közzétételét kérte tőlem, aminek most, az írás online közlésekor annál nagyobb örömmel teszek eleget, mivel az érdeklődő, de a korszak viszonyait nem vagy csak hírből ismerő olvasó számára ezzel is mélyebb betekintés nyílik e korszak életvilágába és emberi viszonyaiba, illetve e viszonyok emlékeztörténeti utóéletébe. Meg kell még jegyezni, hogy Herczog Noémi nem ötletszerűen és nem is a szó köznapi értelmében használja a „feljelentés” szót, hanem konceptuális értelemben, a posztsztálini magyar kulturális modell működésének afféle hermeneutikai kulcsaként, amelyet kiválóan használ doktori disszertációja alapján írt, frissen megjelent monográfiájában: Herczog Noémi: *Kuss! Feljelentő színikritika a Kádár-korban*. Kronosz Könyvkiadó, 2022. Innen nézve tekinti át idézett írásában Létay Vera hetvenes évekbeli színikritikusi pályafutását, arra a tüneményre keresve a feleletet, hogyan tudta egy fiatal színikritikus kimódolni azt az autonóm kritikusi alapállást, nyelvet, stílust, amely megóvta őt attól, hogy írásai feljelentő árnyalatot kapjanak egy olyan nyilvánosságban, amelyben potenciálisan minden megjelenő írás – szerzője szándékától függetlenül, sőt, annak ellenére – az aktuális nagypolitikai és kulturpolitikai kontextustól függően könnyen kaphatott ilyen feljelentő színezetet vagy „feljelentő gellert”. V. Bálint Éva – személyes megtámadtatás okán – *Megigazuló jelentés* címmel hozzám eljuttatott válasza így hangzik: „Mégkésve került kezembe a 2000 folyóirat 2021/3. száma, amelyben Lengyel László »feljelentő cikk«-ként bélyegzi meg a *Magyar Hírlap* 1985. április 11-i számában megjelent sajtószemlémet. Ez gyomron vágott, ugyanis nem szokásom sem fel-, sem lejelenteni, ezt a házmesterekre és pártok közötti cikkázókra hagyom. Lengyel egy lábjegyzetben idézi akkori írásom egy részletét. Itt én is megteszem ezt: „A *Filmvilág* egyik szerzője *A magyar nép nevében* című dokumentumfilm elemzése kapcsán (rendező Róna Péter) úgy véli, hogy a közvélemény azért nem foglalkozik a nyilas perekkel és a háborús bűnösök pereivel, mert ezeket időben igen gyorsan új perek követték. »... Lehet, hogy azért nem kérdez rá senki a háborús bűnösök perére, mert még nem tisztázta magát a nemzet, amikor már újabb bűnök készültek«. Lengyel cikkében elidőz a börtönben ülő Szálasi alakjánál, és írásában Vas Zoltán naplójából idéz: »Mintha más nyelven beszélt volna magyarul, mint ahogy én«. Lengyel felteszi a kérdést: vajon Szálasi egy fordított látogatás esetén értette volna Vas Zoltán nyelvét, a másik magyart? Úgy értem, itt néhány mondat erejéig ki kell lépni a folyóirat-ismertetés megszokott menetéből, amelynek nem az értékelés a fő szerepe. Azt gondolom ugyanis, hogy Lengyel cikkében olyan csúsztatások és azonosítások vannak, amelyek – törekedjünk bár a legérzékenyebb történelemképre és a legempátikusabb kritikára – mégsem engedhetők meg. Nem hiszem, hogy Szálasi és Vas Zoltán figuráját bármikor is párhuzamba lehetne állítani. [...]«. A 2000 említett számában Szilágyi Ákos értekezik a sajtó pártállami irányításának és

elvétele kapcsán. S bár Ákos azt írja Létay-nekrológiájában, amit szintén elküldött, hogy ez az ügy volt a lap és Vera „legnagyobb ügye”, megvallom, hogy inkább tragikomikusnak érzem: vihar egy pohár vízben. Mégse feledjük, hogy ekkor már túl voltunk a *Mozgó Világ* és a *Tiszatáj* ügyein, ahol egész szerkesztőségeket oszlattak fel, és állt a harc az Írószövetségben. Végére a hatalom éppen kitüntetni akarta Létay Verát és nem büntetni, ahogy Szilágyi Ákost, aki a szerkesztőség tagjaként felkért a cikkeire, ki is

---

ellenőrzésének egyik sajátos „műfaji” következményéről, az igazoló jelentésekről. Ezekben olyan szerkesztőknek kellett meakulpázniuk vagy »talmudmagyarázniuk«, akik a politikai vezetés szerint hibát követtek el. Dolgozatához Szilágyi illusztrációként csatolja Létay Verának, a *Filmvilág* hajdani szerkesztőjének néhány, 1980 és 1985 között írt igazoló jelentését. Lengyel László, aki saját bevallása szerint szinte semmire sem emlékszik az ügyet illetően, mindenesetre lefeljelentőzött engem. Lábjegyzetéből [A lábjegyzetet nem Lengyel László készítette, hanem a 2000-ben megjelent dokumentum-összeállítás alkalmi szerkesztőjeként – éppen az ilyen félreértések elkerülése érdekében – magam illesztettem Lengyel László szövegéhez – Szilágyi Ákos.] kiderül az is, hogy Herczog Noémi *Egy szabadulóművész: a színikritikus Létay Vera* című tanulmánya a forrás. A szerző nem kevesebbet állít, mint hogy „V. Bálint Éva fogalmazta meg a *Filmvilág* szerkesztőségi felelősségét is firtató, élehangú ellenvéleményét Lengyel László írásáról, amikor tudnivaló volt már, hogy zajlik a *Filmvilág* főszerkesztőjének hivatalos felelősségre vonása, ami a cikkíró érvelésének – szerzői akaratától függetlenül – feljelentő árnyalatot adott.” A „feljelentő árnyalat”-ból lett Lengyelnél minden megszorítás nélkül „feljelentő cikk”. Herczog Noémi arra a feltételezésre épít, hogy a cikk megjelenésekor „tudnivaló volt már, hogy zajlik a *Filmvilág* főszerkesztőjének hivatalos felelősségre vonása”. Az érintettek és a bennfentesek nyilván tudtak róla. Én – aki nem voltam a filmberkekben járatos – nem tudtam erről; tulajdonképpen csak most, a 2000-ben megjelentek alapján értesültem róla. Herczog feltételezése minden alapot nélkülöző spekuláció. Már az is elgondolkoztathatta volna, hogy írásom április 11-én jelent meg, Létay Vera igazoló jelentése viszont korábbi, március 21-i keltezésű, és az is nyilvánvaló, hogy az ő elmaradt Balázs Béla-díjáról jóval a cikkem megjelenése előtt döntöttek. Tehát nem az én cikkem miatt érte büntetés, írásomat feljelentésnek feltüntetni szinte már mulatságos. (Szerintem magának a feljelentés szónak jelentésével sincs igazán tisztában, feljelenteni nem utólag szoktak.) Az pedig fölöttébb naiv elképzelés, hogy akár a Pártközpontnak, akár a Filmfőigazgatóságnak szüksége lett volna a már meghozott döntését megerősítő sajtócikkeire. Valójában Herczog nem tesz mást, mint hogy olyan kontextust kerít írásom mögé, amihez nincs semmi közöm. Lengyel a Létay-ügyet és engem történelmi távlatba helyez. Nem tudom, hogy történelmi bűnömet hol kezdtem, vélhetően a Paradicsomban, és jelentősebbnek tartom azt a miliőt, mint pártközpontokban szorgoskodni. Ha lehetséges, még ennél a tudás fájáról, amire Hankiss Elemér mindig is biztatott.” (V. Bálint Éva)

tüntette a József Attila díjjal. A megosztott és bizonytalan hatalom kereste, hogy kivel tudna kiegyezni, miközben kiket kell büntetnie, melyik folyóiratot helyezi az ellenséges, a tiltott és melyiket a túrt vagy támogatott kategóriába.

A *Filmvilág* alighanem a túrt kategóriában volt, és az én ügyem kapcsán figyelmeztetni kívánták Létay Verát: ne lépjen át egy határt! Vera tisztességét és valljuk meg, ízlését és stílusát mutatja, hogy se a hatalomtól elvárt meghátrálásra, se szerzője denunciálására nem volt hajlandó, hanem kiállt a cikk és mellettem. Sajnálom, elvtársak, de a szerző ezt gondolja, és nálunk a gondolat szabad. Ez akkor és ott határátlépés volt. *Azt üzente: nem vagyok a ti emberetek, hanem a magam, a lapom embere vagyok! A lapom nem a párt, a hatalom lapja, hanem a magyar és egyetemes filmművészeté! És valóban az volt: autonóm személyiség. Lapja egy autonóm folyóirat.*

Már alig valamire emlékszem a népbírósi perekre készült dokumentumfilmből, csak a cellák és az akasztások szörnyű képei elevenednek meg előttem. Az én emlékeim szerint az a néhány szó, egy vagy két mondat okozta az igazi botrányt, hogy a Szálasi és társai lakta cellák melletti cellában ült fogolyként az illegális kommunista Demény Pál, s a perek mintegy előkészületei a 49 utáni pereknek. Mivel Demény 1945-56-ig volt koncepciós perekben elítélve az ÁVO foglya, és még 1985-ben sem rehabilitálták, mert a Demény-frakció a párt egyik legkényesebb ügye volt, emlegetése fölért egy vádirattal. A feljelentők és ítélezők, mint látom, annyira óvatosak voltak, hogy Demény nevét le sem írták, ellenben azt az összehasonlítást tartották elfogadhatatlannak, ami a népbírósi pereket a rákosista perekkel hozta összefüggésbe. És mintha azzal akartak volna megvádolni engem és a szerkesztőséget, hogy menteni akarjuk a háborús bűnösöket, mert nem fogadtam el a népbírósi perek sommás

ítéleteit. Innen egy lépés volt az antiszemitizmus vádja, amit én bizony meg se hallottam. Nekem mindenki a Demény Pál pártügyét mondta.

Demény Pált véletlenül ekkor ismertem meg Bihari Mihály jóvoltából, aki meghívta az éppen megalakult Politológia tanszéki csoport egyik megbeszélésére – erre most Gombár Csaba is emlékezett -, ahol elbeszélte Kommunista Pártja születését, ellenálló tevékenységét, azt, hogyan mentette meg Péter Gábort, akinek ő adta a nevét, majd hogyan tartóztatta le 1945-ben ugyanez a Péter Gábor és hogyan töltött évtizednyi időt különböző börtönökben. Majd cikkem megjelenése és a kitört botrány után, felhívott Demény lánya, Demény Vera, aki négy évet raboskodott a kistarcsai internálótáborban az apja miatt, együtt Rajk Júliával, Donáthné Bozóky Évával és más elítéltek hozzátartozóival, és meghívott magukhoz. Együtt lakott az édesapjával egy kopott öreg lakásban, valahol a Szív, vagy a Vörösmarty utcában. Feljártam hozzájuk hétről-hétre, hallgattam a kisöregget, ezt a tisztaszívű, remek kis embert és a lányát, aki méltó társa, „hasonmása” volt Rajk Júliának, Vásárhelyi feleségének, Donáth feleségének vagy Göncz Zsuzsának.

Amikor magam elé idézem őket, felrémlik egy beszélgetés apa és lánya között. Egy alkalommal, hogy miért és hogyan, azt már nem tudom, de szóba került Lakos Sándor és testvére Éva. Pali bácsi kapva kapott a dolgon, mivel a „Demény-okmányhamisító gyár”, ahogy ő pártja keresztleveleket, svéd, svájci és más védettségi papírokat hamisító 1944-es nyomdáját hívta, a Lakos testvérek papírjait ők készítették. Megvetéssel beszélt Alexről, de amikor és becsüléssel szoltam Lakos Éváról váratlan elhallgatott. – Mondja csak el neki, apuka! – mondta Vera. – Nem tudom már hányadik kihallgatásom volt Péter Gábornál – kezdett bele Demény –, és akkor látom, hogy új, és nekem ismerős gyorsírója

van. Hátulról láttam, árnyékban, mintha rejtőzködött volna, de a vékonyka nyakáról és a fejtartásáról ráismertem, s amikor Péter Gábor valamiért kiment, odaszóltam: – Évike, te vagy? Úgy örülök, hogy túlélted! Na erre elkezdett sírni, láttam, reszketett a válla. Így én is elsírtam magamat, annyira sajnáltam. – Ugyan már, apuka, mit sajnált, kit sajnált – vágta rá Demény Vera keserűen –, hiszen ezek az Évikék és Jolikák ott ültek, s látták, hallották, hogyan vádolják képtelenségekkel az elvtársaikat, aztán ütik-verik őket, fal felé fordítva állítják huszonnégy órát! Ezek a lányok szakítottak meg velünk minden kapcsolatot, jelentettek fel minket, a korábbi barátnőiket, akikről tudhatták, hogy egyetlen bűnünk, ki volt az apánk, a férjünk vagy a gyereink.

Nemigen mertem megszólalni Lakos Éva védelmében, akiről tudtam, hogy mélyen megbánta, amit 1945 és 1953 között az államvédelemnél tett vagy nem tett. Akit aztán sajátjai tartóztattak le 1953 januárjában. S aki számomra az igazi bűnbánó kommunistát személyesítette meg, védelmezett engem a Pénzügyminisztérium személyzetiseként. Rég volt, igaz se volt.

Az öregnek, szegénynek, az volt a hite, hogy az én cikkemmel elindult a társadalmi rehabilitálásának a korszaka, a fiatalok végre az „igazi kommunisták” felé fordulnak, Vera hiába próbálta csillapítani ezeket a reményeit. Végül némiképp megvalósult Demény Pál álma, szocialista képviselő lett a rendszerváltáskor, és a parlamenti padjában halt meg 1991 januárjában. Örülök, hogy megkaptam a Demény Pál díjat, bár ma a kutya se tudja, hogy ki is az a Demény Pál.

Visszatérve a *Filmvilág*-ügyre, egyértelmű, hogy az „ifjú szerző”, mármint én, nem voltam senki és semmi, a kulturális életben nem számítottam, aki valaki volt, az Létay Vera. Igazi hibája, hogy engem kért fel egy 1945 évfordulóját ünneplő egyik cikk megírására. Szerencsétlenségére az ünnepi számokat jobban

ellenőrizték. A szerző rossz megválasztása és cikkének cenzúrázatlansága eredményezte az elítélését. Velem nem volt mit kezdeni. Jellemző módon ez végig kísért a Kádár-rendszerben, hogy a hatalom, s valljuk meg a kulturális és tudományos elit sem tudott valakit elhelyezni a térképén, aki egy közgazdasági intézetben dolgozik, de szociológiai és történeti cikkeket, vagy irodalmi kritikákat ír a *Valóság*ba, a *Kortárs*ba vagy a *Világosság*ba. Igazán mégis 1985-ben kellett a hatalomnak észrevennie, amikor 85 júniusában meghívást kaptam, és ott voltam, hozzászóltam az ellenzéki csoportok képviselőinek monori „csúcstalálkozóján”. Mivel csak 45-en voltunk, ekkortól bekerülhettem a fekete könyvükbe.

Visszatekintve úgy látom, hogy Létay Vera igazoló jelentésében ügyesen és egyben tisztességesen védekezett. Mai szemmel már látom, hogy nemcsak engem és a lapot, illetve önmagát kellett védenie, de a dokumentumfilmet és annak rendezőjét, Róna Pétert is. Mivel cikkemben nyíltan kiírtam, hogy a Szálasi cellájával egy folyosón ült Demény Pál, és az éber hatalmasok megnézve a filmet ezt nem látták benne, el se tudták képzelni, hogy mi történt. Az én képzeletem és a valóság ültette Deményt az ávo pincéjébe, de ezt nem a filmben láttam, mert erről a film rendezője se tudott, és természetesen felvétel se készült. Vera vagy maga se tudta, hogy honnan került a börtönbe és a cikkbe Demény, vagy azt hitte, hogy én egy vágatlan másolatot láttam, azzal védte a rendezőt, hogy a párt kimondhatatlan nevű foglyát kivágta a filmből, így az ártatlan nézőt nem fertőzheti az eretnecség.

Közelebbről belegondolva az 1985-ös tavasz eseményeibe, szélesebb összefüggésbe helyezve a *Filmvilág*-ügyet, érzékelnünk kell, hogy sorsdöntő hónapok, hetek, napok voltak ezek nemcsak Magyarország, de az egész szovjet tömb, és ennek révén a világ

egésze szempontjából. Amit akkor nem tudhattunk, de ma már tudunk, hogy Csernyenko halála, majd Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkárrá választása 1985. március 10-én világtörténelmi fordulatot hozott. Ettől kezdve vigyázó szemünket Moszkvára kellett volna vessük, de elismerem, hogy én csak két év múlva kezdtem gyanítani, hogy Gorbacsov érdemi változást hozhat.

Itthon, 1985. március 25-e és 28-a között rendezték az MSZMP XIII. kongresszusát, amely a vég kezdetét jelentette. Már a 84 decemberében megjelent kongresszusi tézisek megmutatták nemcsak az elszánt reformközgazdászoknak, hanem valamennyi józanul gondolkodó gazdaságpolitikusnak, így a Lázár-kormány tagjainak, Faluvégi tervhivatali elnöknek, Hetényi pénzügyminiszternek, Marjai miniszterelnökhelyettesnek, Tímár MNB-elnöknek és apparátusaiknak is, hogy a kádári pártvezetés által kikényszerített dinamizálás halálra ítéli a gazdaságot. A kongresszus személyi döntései ugyancsak katasztrofálisak voltak, mind a pártban, mind a kormányban. Aczélnek mennie kellett KB-titkári pozíciójából, Havasi Ferenc gazdasági titkár, bár mindenbe belement, elveszítette helyettesi szerepét, és többé-kevésbé döntés született arról is, hogy a Lázár-kormány válságkezelését tekinti Kádár hibásnak, ezért e megszorító kormány tagjainak mennie kell. Csak arra kaptak lehetőséget, hogy eddigi politikájukkal ellentétes folyamatok elindításánál kényszerűen jelen legyenek. Berecz János KB-titkárrá lett és Grósz Károly az erős budapesti titkári pozíciót kapta. Ezzel többé-kevésbé megindult az utódlási harc Kádár János helyéért.

1985 tavaszán a távozó, de még mindig PB-tag és Kádárra személyesen befolyást gyakorló Aczél, az ideológiai fő veszélyt a nacionalizmus előretörésében látta. Mivel 1986-tól többször beszélgettem vele, így megértettem, hogy miért. Alapvető magyarázata az volt, hogy minden gazdasági válság a húszas évek

óta a nacionalizmust, az antiszemitizmust erősíti, és Aczél, Kádárral ellentétben elfogadta, hogy súlyos válság van. – Nézze meg mi történik Ceașescu Romániájában vagy Husák Csehszlovákiájában. De a keletnémet elvtársakból is előbújt a porosz. Mondjon akármit, a lengyel Szolidaritás is nacionalista, keresztrel és himnusszal. És nálunk is itt vannak ezek a nemzetfélők.

A második oka a Berecz és részben Grósz előretöréséből származó félelem és féltékenység volt. Pozsgayt nem vette igazán komolyan, de kiszámíthatatlannak tartotta, ami mindig veszélyt jelent. Tartott az MSZMP nemzeti kommunistává változásától. A kongresszuson ezt mondta „búcsúbeszédében”: „A »mai magyarok« cselekvő hazafiságából semennyi sem lehet sok, de a nacionalizmusból bármilyen kevés is sok. Mert a nacionalizmus a nemzeti lét kérdéseire adott korlátolt, szűk látókörű, veszedelmes válasz.” Pontosan érezte, sőt, el is túlozta a vele szemben megnyilvánuló gyűlöletet. Tartott a Lázár-kormány bukásától, nagyon jó, támogató kapcsolatban állt Hetényivel, Faluvégivel, Tímárral. Folyamatos utóvédharcokat folytatott a pártban és a kormányban, régi embereit használva.

Nem sejtette, hogy mennyire közel van az a pillanat, amitől egész eddigi pályáján tartott: egy népi-urbánus megbékélés a hatalom körén kívül, annak ellenében. A hetvenes évek közepéig-végéig sikeresen hozta össze a „nagy öregekkel” - Illyés, Németh, Déry stb. - a fehér asztal mellett, a hatalom körén belüli tartós megállapodásokat, ennek azonban véget vetett a nagy öregek eltűnése, és hogy nem tudta hálójába keríteni se a középnemzedéket, se a fiatalokat. De képes volt arra, hogy megakadályozza a népiek és az urbánusok bármiféle tartós együttműködését a mézesmadzag-furkósbot politika alkalmazásával, legyen szó a Charta 77-ről vagy a Bibó

Emlékkönyvről. Csakhogy 84 őszétől, az ellenreform hullámban már nem volt méze a madzagra, és erős embere a bunkósbot emelgetésére. Nem tagadhatta se magának, se kifelé, hogy a „hivatali reformkorszak”, a jozefinizmus időszaka átmenetileg, talán végleg lezárult, hogy Donáth Ferenc igazolódott, amikor találkozójukon azt mondta neki, hogy *reformokat nem lehet reformerek nélkül csinálni*. És még inkább igaza volt Donáthnak abban, hogy türelmesen, hónapról-hónapra egyeztetve összehozta az ellenzékiek titkos találkozóját, vagyis a népiek és az urbánus ellenzékiek, az ötvenhatosokkal és a reformközgazdászokkal együtt beszélgettek, vitáztak 85 júniusában Monoron a kempingben. Ez már egy Aczélon és Kádáron kívüli világ kezdete volt. Igaz, mindössze két évig tartott.

A *Filmvilág*-ügyben a nacionalista veszélyt (is) jelenthettem, ami tökéletes félreértése volt mind a cikkemnek, mind a személyemnek.

Félek, hogy Vera nemcsak a hatalmasok haragját vonta magára a cikkért, hanem az antiszemitizmus gyanúját ekkor nagyon is tápláló társasági körökét is. V. Bálint Éva engem nyilasmentéssel vádoló cikke, amelyet én észre se vettem, arra utal, hogy a cikk és a lap akarva-akaratlan bekerült a népies-urbánus harc örvényei közé. Érthető tehát, hogy Létay Vera szükségesnek tartotta magát védeni az antiszemitizmus vádja ellen, s kimondani a maga zsidóságát, gettó-gyerekségét és ennek minden szenvedését. Egész személyiségét, emberi sorsát vetette a hatalommal szembe. Jellemző, hogy nekem soha egyetlen szóval se utalt erre, csak most a halála után tudtam meg, hogy zsidó gyökerei voltak.

Nem emlékeztem a Verának írt levelemre sem, sőt, a levélírás tényéről is elfeledkeztem. Annyi minden volt akkoriban, hogy bizony kiment a fejemből. Most, hogy Ákos átküldte az ide

másolt levelet, némileg büszke vagyok rá. Amit akkor 34 évesen írtam, ma se írnám másként:

Kedves Létay Vera!

Elnézését kérem, hogy félig ismeretlenül levelemmel zavarom, de nem tudtam megállni, hogy ne írjak. Olvasom a Balázs Béla-díjasok névsorát és belémhasít, hogy milyen súlyos anyagi és erkölcsi veszteség érte. De talán nem írom helyesen. Erkölcsi veszteség nem Önt, hanem azt a kormányzatot érte, amely szégyenletes módon megvonta a díjat. Helyreütni a sérelmet lehetetlen. Mégis Ön állhat emelt fővel: kitűnő lapot szerkeszt, méltán büszke lehet rá. Éppen ezért engedje meg, hogy gratuláljak láthatatlan, de sokkal fontosabb kitüntetéséhez, amelyet egyetlen hatalom sem vonhat meg, és amit a lap őszinte, gerinces és tiszta szerkesztéséért az olvasóktól és a tisztelőktől kap.

Hálás tisztelettel üdvözli: Lengyel László

Bp. 1985. ápr. 2.

Biztosan felhívott megköszönni a leveletem, biztosan kedves volt, sőt, gyöngéd, ahogy velem a későbbiekben is mindig, de erre a beszélgetésre se emlékszem. Már azt se tudom, hogy utána mikor és miről írtam a következő cikkemet a *Filmvilágnak*, elsodorta a rendszerváltás zűrzavara. Valamikor 90-ben kellett megkeresnie Létay Verának a *Filmvilág Alapítvány* ügyében, és kérnie, hogy legyek az Alapítvány elnöke. Csak azt tudom, hogy a kuratórium tagja volt Jancsó Miklós, Bereményi Géza és Szilágyi Ákos, másokra nem emlékszem. Tudom, hogy ez az Alapítvány előbb jött létre, mint a filmes nagy alapítvány, amelyben a Játékfilmes kuratórium elnökének kértek, mert Verával beszélgettünk az összeférhetlenségről. Két évtizeden át voltam az Alapítvány elnöke.

Sajnálom, de Vera nem tette rám a filmszínésznőkkel vetekedő bombanő benyomását², igaz, hogy közelebbről ötvenöt évesen ismertem meg. Minden volt számomra, csak nagy nő nem, erős önsúllyal és tekintéllyel, méltósággal és belső szenvedéssel, mint amilyenek például Nemes Nagy Ágnes, Polcz Alaine-t, Csehák Juditot, Ruttkai Évát láttam, inkább éreztem könnyed, szeleverdi, repdeső, színes madárka-nőnek. Vagy a tavak, folyók, tengerek fölött kitárt szárnyú sirálynak. Stendhal, Proust és Tolsztoj a Nemes Nagy Ágnesekből, Polcz Alaineiból és Csehák Juditokból formálták és Ruttkai Évával játszották volna el Mme de Chasteller-t és Sanseverina hercegnét, Guermantes hercegnőt és Anna Kareninát, akik akkor is a szalon közepén vannak, ha csak az ajtóban állnak, vagy nincsenek is a szalonban, akiknek akarva-akaratlan minden mozdulatát, szavát őrizzük, miként hulló tárgyakat a föld.

A nagy színpadon Vera mellékszereplő volt, de főszerepeket játszhatott a kamaraszínpadon. Mme d'Hocquincourt szerepét a Lucien Leuwenből, Mme Arnoux-ét Flaubert *Érzelmek iskolájából* és persze Csehov-hősnőket, ha nem a nagyszínpadon játszik őket. A *Filmvilág* „kisszalonjában” csodálatosan adta a beszélgetéseket, gesztusokat finoman szabályozó, a férfiak nagyszájú dicsekvését, versengését helyére tevő, ámuló és gunyoros háziasszonyt. A finom csendjeire és a szívből jövő kacagásaira emlékszem. Látom magam előtt, ahogy ezekkel Jancsó Miklósból újabb és újabb történeteket varázsol elő, amelyek egyszerre Mikszáth-anekdoták vagy Esterházy-szövegek és ugyanakkor képi filmötletek. A sáncai mögé vonult Bereményi

---

² Lengyel László itt Vasák Benedek emlékező írására utal, amelyben a *Metropol* filmes folyóirat nevében búcsúzott Létay Verától, és maga is filmes legendákra hivatkozva idézőjelek között említi ezt: „Létay Vera, ez az elmondások és filmes legendák szerint »bombanő«”. (<http://metropolis.org.hu/letay-vera-1935-2020>) Az írás a letayvera.hu honlapon is olvasható.

itt ad át néhány szóval felvázolt, megírt-megíratlan Cseh Tamás-dalszövegeket és -történeteket a Kazár birodalomról. Létay Vera nemcsak a cikkekben látta meg szerkesztőként, hogy a szerzőből mennyit lehet kihozni, és a cikkeket hogyan kell az adott számban párosítani, hogy egy teljesen új, más szöveg- és képfolyam jöjjön ki belőle, hanem a *Filmvilág*- „szalon” beszélgetéseit is megkomponálta.

Budapesten akkor se volt, s azóta sincs nő-vezette szalon, vagy legalábbis én nem tudok róla. Lehet, hogy utoljára Polacsek mama, vagyis a Polányi fiúk, Károly és Mihály anyjának volt szalonja, vagy Vágó Mártának kísérlete a *Szép* szóval a lakásán. Méreinek és Levendelnek volt szalonja. A Kádár-korban is férfiak ittak vagy kártyáztak, s ma is férfiak komorlanak vagy röhincselnek szerkesztőségi értekezleteken, legyen az kávézóban vagy kopott lakásokban. Pedig milyen más, ha egy nő, különösen, ha egy szép és okos nő mérlegel, egyensúlyoz, terel finoman a társaságban.

Tudott valamit a szabadságról egy nem szabad világban. Érzett valamit egy fiatal hajnalból egy alkonyuló társadalomban. Szeretni való volt. Szeretni tudott. „s ha betódul a kupola alá / a szabadság tudása / Istenem eltöltesz-e majd / mint sirályt a szárnycsapása?” Eltöltötte.